

РОЗДІЛ V. ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА ФАХІВЦІВ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ ТА У СВІТІ

УДК 377.015.62

Т. М. Герлянд

Інститут професійно-технічної освіти НАПН України

ПЕДАГОГІЧНІ МОЖЛИВОСТІ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОГО СЕРЕДОВИЩА ЗАКЛАДУ ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНОЇ ОСВІТИ У ЗДІЙСНЕННІ САМОРЕАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ-АГРАРІЯ

У пропонованій статті висвітлено різноманітні підходи до визначення понять «освітнє середовище», «навчально-виховне середовище», які використовуються в наукових працях вітчизняних та зарубіжних дослідників; перераховуються фактори, що впливають на навчання, включаючи простір, у якому воно відбувається. Проаналізовано складові інфраструктури середовища сучасного аграрного професійно-технічного навчального закладу. Окреслено пропозиції щодо заходів, спрямованих на ефективну реалізацію складових такого середовища, які виступають необхідним компонентом цілісного механізму професійної спрямованості навчання, джерелом самореалізації особистості, забезпечуючи професійну соціалізацію майбутніх фахівців-аграріїв.

Ключові слова: професійно-технічна освіта, інтегративний критерій, освітнє середовище, навчально-виховне середовище, міжпредметні зв'язки, принципи, проектування, якість навчання.

Постановка проблеми. Вплив середовища на процес навчання та виховання особистості викликає інтерес учених уже досить тривалий час. Специфічність освітнього простору, зокрема у професійно-технічному навчальному закладі (ПТНЗ) дослідники описують поняттями «освітнє середовище» або «навчально-виховне середовище». Зміст даних понять, незважаючи на їх близькість, не є ідентичним. Поняття середовища фіксує увагу дослідників на впорядкованій безлічі систем, тоді як його навчально-виховне наповнення описує різноманітність складових системи одного навчального закладу відповідно до його специфіки діяльності.

Аналіз актуальних досліджень. Дослідженню можливостей освітнього середовища присвячено праці В. Бикова, Г. Єльнікової, С. Клепка, Г. Ковальова, В. Ясвіна та ін. Проблема взаємозв'язку середовища та якості навчання привертали увагу дослідників О. Барабаш, Л. Божович, Н. Гонтаровської, О. Калмикова, П. Лузана, А. Савенкова, С. Шацького та багатьох інших. На теоретичних аспектах виявлення сутності навчально-виховного середовища зосереджувалися вчені Л. Архангельський,

Р. Бессонов, Б. Григорян, Є. Гудиліна, В. Радкевич, Л. Рибалко, В. Рубцов. Науково-методологічне й методичне обґрунтування шляхів удосконалення навчально-виховного процесу в професійно-технічних навчальних закладах розглядали С. Батишев, А. Біляєва, О. Дубинчук, В. Жук, Н. Ничкало, О. Новіков, І. Смирнов та ін.

Але на сьогодні залишається малодослідженою проблема комплексного, системного аналізу навчально-виховного середовища професійно-технічного навчального закладу, зокрема аграрного профілю, оптимізація шляхів удосконалення самореалізації особистості майбутнього фахівця в ньому.

Метою статті є аналіз поняття «навчально-виховне середовище» з позицій його структурних компонентів та розробка відповідних пропозицій, спрямованих на реалізацію механізмів розвитку для підвищення його ефективного функціонування та педагогічних можливостей щодо самореалізації особистості майбутнього фахівця-аграрія.

Виклад основного матеріалу. Під навчальним середовищем найчастіше у педагогічній науці розуміється функціонування конкретної установи освіти. Аналізуючи різні підходи до цього питання, дослідники мають на увазі конкретне середовище навчального закладу – сукупність його матеріальних та просторово-предметних факторів, компонентів, міжособистісних відносин у ньому. Всі ці фактори взаємопов'язані, вони доповнюють, збагачують один одного і впливають на кожного суб'єкта цього середовища, яке вони організовують, створюють, розвивають.

Існують різні модифікації цих середовищ, наприклад, О. Калмиков і Л. Хачатуров [4, 43] описують віртуальне навчальне середовище. При цьому подається специфічне його визначення, в якому застосовується вченими аксіологічний підхід: під цим середовищем розуміється певна система, яка сприяє творчому осягненню власного «Я», тобто особистість, яка знаходиться в процесі освітнього становлення, освоює як нові знання, так і ступені власного розвитку в навчальному закладі.

Говорячи про навчально-виховне середовище (або середовище конкретного закладу), мають на увазі взаємопов'язані процеси навчання та виховання. Воно більш конкретизує поняття «освітнє середовище», оскільки в ньому може існувати безліч навчальних середовищ, проте, на відміну від першого, яке може виникати як організовано, так і стихійно, навчально-виховне завжди спеціально організується. Таким чином, під ним розуміється певний взаємозв'язок конкретних матеріальних, комунікаційних та соціальних умов, що забезпечують належні процеси навчання та виховання.

На нашу думку, – це спеціально організоване середовище, спрямоване на придбання учнями певних знань, умінь і навичок, у якому цілі, зміст, методи, організаційні форми навчання стають рухливими, доступними для зміни в межах конкретного навчального закладу. Інакше кажучи, це зовнішня організуюча сила для розгортання процесів навчання й виховання в межах певного навчального закладу.

Р. Бесонов і О. Околелов [2, 24] говорять про середовище навчання і виховання, під яким розуміється взаємодія між індивідами, учасниками навчального процесу; це системне утворення зі специфічними, характерними саме для нього взаємодіючими векторами. У нашому випадку на перший щабель висувається навчання всередині цього середовища та корпоративність між учнем і викладачем у досягненні ефективних результатів цього навчання.

У контексті нашого дослідження корпоративність суб'єктів навчально-виховного середовища професійно-технічного закладу аграрного профілю – це сукупність норм, правил, ціннісних ставлень, прийнятих усіма суб'єктами даного середовища, які забезпечують імідж ПТНЗ як закладу з певними традиціями, іміджем, рейтингом, статусом.

Корпоративність виступає в якості умовної системи, що складається з певної сукупності правил, стандартів, які визначають взаємодію та узгодженість членів учнівського й педагогічного колективів, управлінської ланки ПТНЗ, структурних його підрозділів та ключових факторів розвитку навчального закладу. Вона породжує компроміс особистісних інтересів, дозволяє створити певні механізми вирішення основних проблем і, відповідно до цього, обрати організаційні форми управління, які мотивували б інтеграційні процеси в закладі. Це потужний стратегічний інструмент, що дозволяє координувати всі структурні підрозділи та окремих суб'єктів навчально-виховного середовища на досягнення поставлених цілей у межах обраної освітньої стратегії.

Корпоративність суб'єктів навчально-виховного середовища є базою для формування в учнів установки на майбутню професійну аграрну діяльність, тобто створює можливість для реалізації педагогічної умови їхньої готовності до цієї діяльності в майбутньому.

На думку В. Ясвіна [8, 301], навчально-виховне середовище – це система впливів і умов формування особистості, що містяться в соціальному та просторово-предметному оточенні певного навчального закладу. Для його аналізу він пропонує розглядати середовище в такій структурній цілісності: суб'єкти освітнього процесу; соціальний компонент; просторово-предметний

компонент; дидактичний компонент. Визначаючи його як сукупність певних матеріальних чинників освітнього процесу та міжлюдських відносин, які встановлюють суб'єкти у процесі своєї взаємодії, він вводить поняття «локального навчального середовища» і виводить його якісні характеристики. Інтегративним критерієм визначається здатність забезпечити суб'єктів освітнього процесу можливостями для ефективного особистісного саморозвитку та самореалізації.

У свою чергу В. Рубцов визначає середовище як систему прямих і непрямих навчально-виховних впливів, які реалізують представлені педагогічні установки викладачів, що характеризують цілі, завдання, методи, засоби й форми освітнього процесу. При цьому виділяються такі структурні компоненти: внутрішня професійна спрямованість навчального закладу, психологічний клімат, соціально-педагогічна структура колективу, організація передачі знань, психологічні характеристики учнів [6, 250].

В. Слободчиков [7, 112] підкреслює відносний і опосередкований характер навчально-виховного середовища. Воно починається там, де відбувається перетин утворень, які спільно починають його проектувати, будувати в ньому предмет, ресурс власної спільної діяльності, де між суб'єктами навчального процесу починають вибудовуватися певні зв'язки і відносини. У якості характеристик середовища він пропонує розглядати його насиченість (ресурсний потенціал) і структурованість (спосіб організації).

Педагогічна сутність навчально-виховного середовища аграрного ПТНЗ полягає в тому, що оволодіння знаннями передбачає використання або зміну професійної спрямованості його педагогічних функцій. У цьому сенсі середовище допомагає учню набути новий досвід, створити його разом, а не традиційно «пояснити», «переконати», «прищепити готове». Воно передбачає інтеграцію двох джерел взаємодії його складових (простір закладу і навчальний процес) у цілісну ситуацію розвитку особистості в закладі.

Отже, аналіз різноманітних підходів до понять навчально-виховного середовища аграрного ПТНЗ дозволив нам виявити позиції та розподілити їх за:

- педагогічними функціями (дидактична, виховна, інтелектуально-розвивальна);
- профілем освітньої установи, в якому середовище має місце (у нашому випадку – середовище ПТНЗ аграрного профілю);
- організаційними структурами, представленими в ньому (місця навчально-виробничої практики згідно сезонів);
- спільністю залучених до освітнього процесу учасників (середовище навчальної групи, курсу тощо);

- структурно-якісними характеристиками (на підставі адаптивної функції, на підставі інформаційного компоненту, екологічного компоненту середовища тощо);
- включеності середовища до змісту професійно-технічної освіти, що має місце при реалізації його комплексної навчально-виховної моделі.

Структура середовища формується:

- викладачем (визначає зміст програми загальноосвітньої підготовки, вибір навчальної літератури, методи викладання, стиль спілкування тощо);
- педагогічним колективом навчального закладу (визначає загальні вимоги до учнів, які зберігають традиції навчального закладу, форму взаємин педагогічного та учнівського колективів тощо);
- державою як суспільним інститутом (вона визначає матеріальне забезпечення освіти в цілому, соціальне замовлення на професії).

Отже, навчально-виховне середовище аграрного ПТНЗ являє собою розвиток просторово-часових, соціально-культурних, діяльнісних, комунікативних, інформаційних та інших чинників, які постають як цілеспрямовано створювані умови взаємодії розвитку особистості майбутнього фахівця. Ця взаємодія виявляється у формі ситуацій-подій, які виникають у навчальних і міжособистісних контактах; предметно-просторового та інформаційного оточення, інтегруючим початком яких є забезпечення особистісно-професійного становлення майбутніх фахівців. Це середовище, як вважають дослідники [1; 5], виступає необхідним компонентом цілісного механізму професійної соціалізації, джерелом навчально-професійних ситуацій, забезпечуючи входження учнів у майбутнє.

Побудова цього середовища може здійснюватися через аналіз та реконструкцію сформованих форм і методів навчальної роботи, відтворення зв'язків між конкретними формами, елементами, виділення їх функцій і сенсу в соціально-професійному становленні. Другий шлях побудови середовища – проектування його моделі.

На рис. 1 ми схематично продемонструємо, що навчально-виховне середовище ПТНЗ аграрного профілю має у своїй структурі загальноосвітню та професійну підготовку, які є його підсистемами. У центрі – особистість учня. На середовище здійснює вплив професійна спрямованість (ПС) та зовнішнє середовище (ЗС). Воно являє собою педагогічний феномен складної природи, який є багатокомпонентним і багатофакторним, виступає як певна цілісність, що має три структурних рівня організації, а саме:

- динамічну цілісність інтегруючої взаємодії просторових відносин, матеріально-технічної, соціокультурної (гуманітарної), інформаційної, педагогічної бази ПТНЗ;
- сукупності збудованих за концентричним принципом компонентів: середовище навчання курсу, групи, установи, в якій реалізується виробнича практика;
- духовну спільність, що виникає в міжсуб'єктній взаємодії та сприяє професійно-особистісному становленню майбутнього фахівця-аграрія. Причому своєрідним стрижнем цього середовища є традиції ПТНЗ, у якому здійснюється загальноосвітня та професійна підготовка.

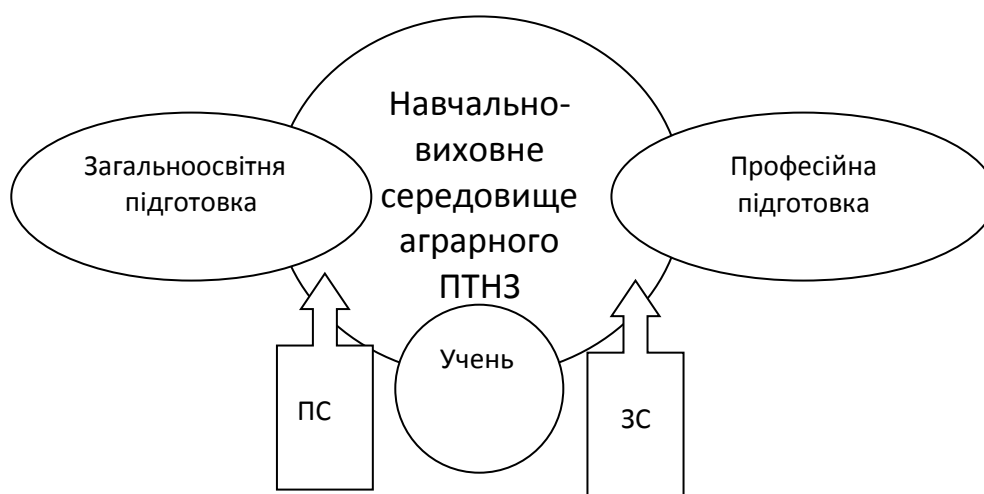

Рис. 1. Навчально-виховне середовище ПТНЗ аграрного профілю

Таким чином, виділені нами компоненти надають певні можливості для становлення особистості учня, а саме:

- джерела професійно спрямованої навчальної інформації;
- джерела досвіду та його використання;
- різні способи і шляхи освоєння інформації та набуття вмінь, навичок у процесі загальноосвітньої підготовки.

Ми бачимо, що середовище не формує спеціальної діяльності, ставлення до неї, що виступає одночасно як результат загальноосвітньої підготовки, а лише сприяє засвоєнню соціально значимої діяльності, що задається за допомогою спеціально відібраного навчального змісту, відповідно до існуючого Державного освітнього стандарту. Наслідком ефективного впливу такого середовища ПТНЗ стає активізація процесу навчання і професійно-особистісного розвитку та саморозвитку учнів, набуття ними самостійної позиції, статусу, своєрідної ролі, іміджу в просторі ПТНЗ.

Різноманіття завдань, пов'язаних з упровадженням у практику роботи освітніх установ моделі компетентнісного освіти дозволяє також говорити про необхідність формування багатоаспектного навчально-виховного середовища, яке характеризується новими цільовими установками педагогічного колективу, його ціннісно-орієнтаційною єдністю, функціональною узгодженістю при створенні та реалізації освітніх програм і модулів, орієнтованих на компетентність, інноваційні стилі діяльності викладачів та учнів [1, 270].

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок. Можна констатувати, що проведене нами дослідження педагогічних можливостей навчально-виховного середовища професійно-технічного навчального закладу аграрного профілю спрямоване на розв'язання не всіх його аспектів та шляхів самореалізації особистості майбутнього фахівця. Предметом подальшого наукового пошуку можуть бути закономірності процесів мотивації, стимулювання й контролю самоосвітньої діяльності майбутніх кваліфікованих робітників; класифікація оптимальних методів і форм стимулювання активності учнів у самоосвіті; педагогічні умови розвитку інтересу майбутніх кваліфікованих робітників до професійно орієнтованої самоосвіти.

ЛІТЕРАТУРА

1. Биков В. Ю. Системно-структурні засади забезпечення якості професійної освіти / В. Ю. Биков // Зб. наук. праць. – Донецьк : Либідь, 2001. – С. 269–273.
2. Бессонов Р. В. Специфика обучения в профильной школе: содержание и процесс / Р. В. Бессонов, О. П. Околелов // Педагогика : науч.-теорет. журн. – 2006. – № 7. – С. 23–29.
3. Жук Ю. О. Роль засобів навчання у формуванні навчального середовища / Ю. О. Жук // Нові технології навчання : наук.-метод. зб. – К. : ІЗМН, 1998. – Вип. 22. – С. 106–112.
4. Калмыков А. А. Опыт создания виртуальных образовательных сред / А. А. Калмыков, Л. А. Хачапуров // Научно-методический семинар «Информационные системы в наукоемких технологиях образования» : тезисы – доклады, решения и рекомендации : МГДТДиУ, МИРЭА. – М., 2000. – С. 41–54.
2. Рибалко Л. М. Сучасні підходи до визначення поняття «навчальне середовище» / Л. М. Рибалко // Інноваційний розвиток різноманітності навчального середовища учнів : Робочі матеріали для обласного семінару директорів інноваційних навчальних закладів області, 14 квітня 2011 року, м. Полтава : ПОІППО, 2011. – С. 10–17.
3. Рубцов В. В. Технология оценки образовательной среды школы : учебно-методическое пособие для школьных психологов / под ред. В. В. Рубцова и И. М. Улановской. – М. : Издательство МГППУ, 2010. – 256 с.
4. Слободчиков В. И. О понятии образовательной среды в контексте развивающего обучения / В. И. Слободчиков. – М. : Экопсицентр РОСС, 2000. – 230 с.
5. Ясвин В. А. Образовательная среда: от моделирования к проектированию / В. А. Ясвин. – М. : Смысл, 2001. – 365 с.

РЕЗЮМЕ

Т. Н. Герлянд. Педагогические возможности учебно-воспитательной среды заведения профессионально-технического образования в осуществлении самореализации личности будущего специалиста-агрария.

В предлагаемой статье рассматриваются различные подходы к определению понятий «образовательная среда», «учебно-воспитательная среда», которые используются в научных трудах отечественных и зарубежных исследователей; перечисляются факторы, влияющие на обучение, включая пространство, в котором оно происходит. Проанализированы составляющие инфраструктуры среды современного аграрного профессионально-технического учебного заведения. Определены предложения о мерах, направленных на эффективную реализацию составляющих такой среды, которые выступают необходимым компонентом целостного механизма профессиональной направленности обучения, источником самореализации личности, обеспечивая профессиональную социализацию будущих специалистов-аграриев.

Ключевые слова: профессионально-техническое образование, интегративный критерий, образовательная среда, учебно-воспитательная среда, межпредметные связи, принципы, проектирование, качество обучения.

SUMMARY

T. Gerlyand. Pedagogical potential of educational environment of vocational technical education institutions in the self-realization of the future specialist-agrarian.

The present article discusses various approaches to definition «educational environment», «training-educational environment», which are used in scientific works of domestic and foreign researchers, lists factors affecting the training, including the space in which it occurs. The components of modern agricultural infrastructure environment of vocational technical institution are analyzed. The measures aimed at effective implementation of the components of environment, which is a necessary component of holistic mechanism for professional orientation training, personal fulfillment source, provide professional socialization of future specialists agrarians are proposed.

Informed media constituents related to development of competence model of the educational process that allows us to speak about the need to create many aspects of teaching and learning environment, which is characterized by new objectives set by teaching staff, its value-orientation in unity of educational programs and modules focused on competence, innovative styles of activities for teachers and pupils. It is disclosed that environment does not generate special activities related to it acts simultaneously as the result of general education and only mastering social activities is given by specially selected educational content, in accordance with existing state of educational standards. Consequence of the impact of such an effective medium becomes intensification of the training and professional and personal development.

Building this environment can be carried out through the analysis and reconstruction of the existing forms and methods of educational work, links between specific forms, elements, allocation of their functions and meaning in social and professional growth.

In context of our study the concept of corporate entities of educational environment of vocational institutions of agrarian structure is justified as a set of norms, rules, values, relationships, adopted by all actors of the environment, providing image of agricultural vocational education institutions with certain traditions, image, rating, status. The subject to further scientific research will focus on the regularities of processes of motivation, stimulation and control of self-activity of future skilled workers-agrarians; classification of the best practices and forms of stimulating activity in self-education.

Key words: *vocational technical education, integrative criterion, educational environment, teaching and educational environment, interdisciplinary communication, principles, design, quality of education.*